

5 дәріс. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі

1. Ұлттық банк қызметінің ұйымдастырушылық және құқықтық негіздері
2. Қазақстан Ұлттық Банкінің құрылымы мен органдары
3. Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылық жөніндегі кеңесі

1. Ұлттық банк қызметінің ұйымдастырушылық және құқықтық негіздері

Қазақстан Ұлттық Банкі мемлекеттің ақша-кредит саясатын әзірлеуді және жүргізуді, төлем жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін, валюталық реттеуді және валюталық бақылауды жүзеге асыратын, қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесетін және мемлекеттік статистиканы жүргізетін, сондай-ақ өз құзыреті шегінде Қаржы нарығын, қаржы ұйымдары мен өзге де тұлғаларды мемлекеттік реттеуді, бақылауды және қадағалауды жүзеге асыратын мемлекеттік орган болып табылады және Қазақстан Республикасының қаржы заңнамасы саласында.

Қазақстан Ұлттық Банкі өз қызметінде бірқатар заңнамалық және нормативтік актілерді басшылыққа алады (6-сурет):

Сурет 6. Ұлттық банктің қызмет етуінің заңнамалық негіздері

Ұлттық банк-өзінің алтын-валюта резервтерін, басқа да материалдық құндылықтарды қоса алғанда, ақша резервтерін құрайтын оқшауланған мүлкі бар заңды тұлға. Мүлікті қалыптастыру көздері банк қызметінен алынған кірістер, бағалы қағаздардан түскен кірістер, тиісті бюджеттерден алынған субсидиялар болып табылады.

Ұлттық банк негізінен унитарлық орган болып табылады. Мемлекет-жарғылық қордың жалғыз жазылушысы және иесі. Қазақстан Ұлттық Банкінің жарғылық капиталы мемлекетке тиесілі және бөлінбеген таза кірістен аударымдар жолымен кемінде 20 миллиард қазақстандық теңге мөлшерінде

қалыптастырылады.

Ұлттық банк капиталды, резервтерді және басқа қорларды құрайды (7-сурет).

Сурет 7. Ұлттық банктің капиталы және резервтері

Резервтік қор жарғылық қор мөлшерінде қалыптастырылады, өз пайдасы есебінен толықтырылады және тек осы қор туралы ережеге сәйкес жүргізілетін операциялар бойынша шығындарды жабуға және шығындарды өтеуге арналған.

Егер резервтік капиталдың мөлшері жарғылық капитал сомасынан аз болған жағдайда, онда бөлінбеген барлық таза кіріс Ұлттық Банктің иелігінде қалады және ол жарғылық капитал мөлшеріне жеткенге дейін резервтік капиталды толықтыруға жіберіледі.

Қаржы жылының залалдарын өтеу үшін Резервтік капитал қаражаты жеткіліксіз болған кезде жабылмаған залалдар Ұлттық Банкке бір қаржы жылына кейінге қалдырыла отырып, мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен толық көлемде өтеледі.

Шетел валютасындағы алтын-валюта резервтерін және өзге де активтерді қайта бағалау шоты оларды қайта бағалаудан түскен табысты есепке алуға арналған. Негізгі құралдарды қайта бағалау шоты Қазақстан Ұлттық Банкінің негізгі құралдарын индексстеу нәтижелерін есепке алуға арналған.

Қазақстан Ұлттық Банкінің шығыстары есебінен кредиттерді, депозиттерді, бағалы қағаздарды, есеп айырысу кезіндегі шығындарды, шоттардағы қалдықтарды және аяқталмаған құрылыс көлемін, Қазақстан Ұлттық банкінің Монетарлық емес қызметі бойынша өзге де талаптарды және әлеуметтік сипаттағы төлемдерді қоса алғанда, күмәнді және үмітсіз талаптар бойынша провизиялар (резервтер) қалыптастырылады.

Ұлттық Банктің қаржы жылындағы пайдасы активтердің амортизациясын есептен шығаруды қоса алғанда, осы қаржы жылына қатысты кірістер мен шығыстар арасындағы айырма ретінде айқындалады; оның ішінде бір жылдан аспайтын мерзімге амортизациялауға болатын банкноттар мен монеталар шығару құнының бір бөлігі.

Жарғылық, резервтік және басқа қорлар қалыптастырылғаннан кейінгі пайданың қалған бөлігі республикалық бюджетке аударылады. Ұлттық банк пен оның мекемелері салықтар мен алымдардың барлық түрлерін төлеуден

босатылады.

Қазақстан Ұлттық Банкі өз міндеттерін орындау кезінде пайда алу мақсатын басшылыққа алмауға тиіс.

Қазақстан Республикасының Президентіне есеп беру:

- Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының келісімімен Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Ұлттық Банкінің төрағасын тағайындауы; оны қызметтен босату;

- Қазақстан Ұлттық Банкі Төрағасының ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Ұлттық Банкі Төрағасының орынбасарларын қызметке тағайындауы және қызметтен босатуы;

- Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Ұлттық Банкінің құрылымы мен жалпы штат санын бекітуі;

- Қазақстан Республикасы Президентінің келісімі бойынша Қазақстан Ұлттық Банкі Басқармасының Қазақстан Ұлттық Банкі қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жүйесін бекітуі;

- Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Ұлттық Банкі туралы Ережені бекітуі;

- Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Ұлттық Банкінің жылдық есебін бекітуі;

- Қазақстан Республикасы Президентінің ұлттық валюта - Қазақстан теңгесі банкноттары мен монеталарын жобалау тұжырымдамасын бекітуі;

- Қазақстан Ұлттық Банкінің өз құзыретіндегі мәселелер бойынша Қазақстан Республикасының Президенті сұратқан ақпаратты ұсынуы.

- Қазақстан Ұлттық Банкі Қазақстан Республикасының Президентіне есеп береді.

Қазақстан Ұлттық Банкі Басқармасының шешімі бойынша Қазақстан Ұлттық Банкінің қаржылық есептілігінің аудитін экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына (ЭЫДҰ) мүше мемлекеттің немесе Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің (ТМД) Орталық банкінің аудит тәжірибесі бар аудиторлық ұйым жыл сайын жүргізеді.

Тексеру кезінде алынған кез-келген ақпарат құпия болып саналады және аудиторлық ұйым оны үшінші тұлғаларға беруге жауапты.

Қазақстан Ұлттық Банкі мен оның ұйымдарының қызметін кез келген мемлекеттік органдар тексеруді Қазақстан Республикасы Президентінің келісімімен немесе тапсырмасы бойынша ғана жүзеге асырады.

2. Қазақстан Ұлттық Банкінің құрылымы мен органдары

Қазақстан Ұлттық Банкі бағынудың тік сызбасы бар бірыңғай орталықтандырылған құрылым болып табылады.

Қазақстан Ұлттық Банкінің органдары Басқарма, ақша-кредит саясаты жөніндегі Комитет және директорлар кеңесі болып табылады. Қазақстан Ұлттық

Банкінің құрылымына департаменттер мен басқа да бөлімшелерден, филиалдардан, өкілдіктерден, ведомстволардан және ұйымдардан тұратын орталық аппарат кіреді (сурет. 8)

Сурет 8. Ұлттық банктің құрылымы

Қазақстан Ұлттық Банкінің жоғары органы басқарма болып табылады.

Қазақстан Ұлттық Банкінің басқармасы тоғыз адамнан тұрады. Қазақстан Ұлттық Банкі басқармасының құрамына Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы және Қазақстан Ұлттық Банкінің төрт лауазымды тұлғасы, Қазақстан Республикасы Президентінің бір өкілі, Қазақстан Республикасы Үкіметінің екі өкілі және қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның бір өкілі кіреді.

Қазақстан Ұлттық Банкінің Қазақстан Республикасы Президентінен, Қазақстан Республикасы Үкіметінен, Қазақстан Ұлттық Банкінен және Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органнан басқарма мүшелерін тиісінше Қазақстан Республикасының Президенті, Қазақстан Республикасының Үкіметі, Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы, Қаржы нарығын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның Төрағасы тағайындайды және босатады. қаржы ұйымдары.

Қазақстан Ұлттық Банкі Басқармасының отырыстары қажеттілігіне қарай Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы бекіткен жұмыс жоспарына сәйкес өткізіледі. Қазақстан Банкі Басқармасының жоспардан тыс отырыстары Қазақстан Ұлттық Банкі Төрағасының немесе Басқарманың үш мүшесінің талабы бойынша өткізіледі.

Қазақстан Ұлттық Банкінің төрағасын Парламент Сенатының келісімімен

Қазақстан Республикасының Президенті 6 жыл мерзімге тағайындайды. Төраға мемлекеттік органдармен, банктермен, қаржы, халықаралық, шетелдік және басқа да ұйымдармен қарым-қатынаста Қазақстанның Ұлттық Банкінің атынан әрекет етеді және сенімхатсыз ұсынады. Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасына Қазақстан Ұлттық Банкі қызметінің мәселелері бойынша жедел және атқарушы-өкімдік шешімдер қабылдауға, Ұлттық Банк атынан шарттар жасасуға өкілеттік берілген.

Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы Қазақстан Ұлттық Банкінің қызметіне жауапты.

Қазақстан Ұлттық Банкі Төрағасының орынбасарларын Қазақстан Ұлттық Банкі Төрағасының ұсынуы бойынша Қазақстан Ұлттық Банкі төрағасын тағайындау мерзімдеріне қарамастан, 6 жыл мерзімге Қазақстан Республикасының Президенті тағайындайды.

Қазақстан Ұлттық Банкінің төрағасы отставкаға кетуден екі ай бұрын өзінің жазбаша өтінішін Қазақстан Республикасының Президентіне ұсына отырып, отставкаға кетуге құқылы. Қазақстан Ұлттық Банкінің төрағасын Қазақстан Республикасының Президенті қызметтен босатады.

Төрағаның орынбасарларын Қазақстан Ұлттық Банкі Төрағасының ұсынуы бойынша Қазақстан Республикасының Президенті қызметтен босатады. Төрағаның орынбасарлары отставкаға кетуден екі ай бұрын Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы арқылы Қазақстан Республикасының Президентіне өзінің жазбаша өтінішін ұсына отырып, отставкаға кетуге өтініш бере алады.

Қазақстан Ұлттық Банкінің ақша-кредит саясаты жөніндегі комитеті ақша-кредит саясаты мәселелері бойынша шешімдер қабылдайтын орган болып табылады.

Қазақстан Ұлттық Банкінің ақша-кредит саясаты жөніндегі комитетінің құрамына Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы, оның ақша-кредит саясаты, Монетарлық операциялар, қаржылық тұрақтылық мәселелеріне жетекшілік ететін орынбасарлары, функцияларына ақша-кредит саясаты, Монетарлық операциялар, қаржылық тұрақтылық мәселелері кіретін Қазақстан Ұлттық Банкінің құрылымдық бөлімшелерінің, сондай-ақ өзге де бөлімшелердің басшылары кіреді Қазақстан Ұлттық Банкі төрағасының шешімі бойынша.

Қазақстан Ұлттық Банкінің ақша-кредит саясаты жөніндегі комитетінің құрамына Қазақстан Ұлттық Банкінің қызметшісі болып табылмайтын, Қазақстан Ұлттық Банкінің Басқармасы бекітетін талаптарға сәйкес келетін тұлғалар енгізілуі мүмкін.

Қазақстан Ұлттық Банкінің ақша-кредит саясаты комитетінің құрамы мен жұмыс регламентін Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы бекітеді.

Қазақстан Ұлттық Банкінің ақша-кредит саясаты комитетінің отырыстарында Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы төрағалық етеді.

Қазақстан Ұлттық Банкінің өз құзыретіне жатқызылған мәселелер жөніндегі ақша-кредит саясаты жөніндегі комитеті қаулылар қабылдайды.

Қазақстан Ұлттық Банкінің Директорлар кеңесі-Қазақстан Ұлттық Банкінің жедел басқару органы болып табылады.

Директорлар кеңесінің құрамына Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы, оның орынбасарлары, Қазақстан Ұлттық Банкінің құрылымдық бөлімшелері мен ведомстволарының басшылары кіреді. Қазақстан Ұлттық Банкінің Директорлар кеңесінің құрамын Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы бекітеді.

Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы Директорлар кеңесінің отырыстарында төрағалық етеді. Оның тапсырмасы бойынша Директорлар кеңесінің отырысын Қазақстан Ұлттық Банкі Төрағасының орынбасары жүргізе алады.

Директорлар кеңесі Қазақстан Ұлттық Банкі Басқармасының және Төрағасының (немесе оның орынбасарларының) құзыретіне кіретін мәселелерді қоспағанда, Қазақстан Ұлттық Банкінің қарауындағы мәселелер бойынша шешімдер қабылдайды. Директорлар кеңесі өз құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша қаулылар қабылдайды.

Директорлар кеңесі Қазақстан Ұлттық Банкінің бухгалтерлік есебін жүргізу және жеке және шоғырландырылған қаржылық есептілігін жасау тәртібін, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының бухгалтерлік есебін жүргізу және қаржылық есептілігін жасау тәртібін айқындайды.

Қазақстан Ұлттық Банкінің филиалдары, өкілдіктері, ведомстволары мен ұйымдары - өз қызметін Қазақстан Ұлттық Банкі белгілеген өкілеттіктер шегінде жүзеге асырады. Қазақстан Ұлттық Банкінің ұйымдары заңды тұлғалар болып табылады, осы Заңда белгіленген ерекшеліктерді ескере отырып, заңнамалық актілерге сәйкес құрылады және өз қызметін тоқтатады.

Қазақстан Ұлттық Банкі өз ұйымдарын құру, қайта ұйымдастыру және тарату туралы шешім қабылдайды, олардың құрылтайшысы және оларға қатысты мемлекеттік меншік құқығы субъектісінің функцияларын, оның ішінде олардың қызметін реттеу және аталған ұйымдардың құқықтық мәртебесін өзгерту туралы шешімдер қабылдау жөніндегі өкілеттіктерді жүзеге асыратын уәкілетті мемлекеттік орган болып табылады.

3. Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылық жөніндегі кеңесі

Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы жөніндегі кеңесті құру туралы шешімді, оның құрамын және ол туралы ережені Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді.

Қазақстан Ұлттық Банкі қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу мақсатында:

- 1) қаржы жүйесінің тұрақтылығына әсер ететін макроэкономикалық және макроқаржы факторларына тұрақты мониторинг жүргізеді;
- 2) макропруденциалдық саясатты қалыптастырады;

3) Осы Заңда және Қазақстан Ұлттық Банкінің және қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның бірлескен нормативтік құқықтық актісінде көзделген тәртіппен және шарттарда соңғы сатыдағы қарыздарды ұсынады;

4) басқарма белгілеген тәртіппен, шарттарда және мерзімдерде еркін өзгермелі айырбас бағамы режиміне өтуге байланысты ұлттық валютада (теңгемен) қабылданған жеке тұлғалардың депозиттері (салымдары) бойынша, оның ішінде екінші деңгейдегі банктердің кредиттік портфельдерінің сапасын жақсартуға мамандандырылған ұйым арқылы біржолғы өтемақы төлеуді жүзеге асырады Қазақстан Ұлттық Банкінің;

5) Қазақстан Ұлттық Банкінің Басқармасы белгілеген тәртіппен, шарттарда және мерзімдерде Екінші деңгейдегі банктермен туынды қаржы құралдарымен операциялар жүргізеді.

Макропруденциалдық саясат деп қаржы жүйесінің жүйелік тәуекелдерін төмендетуге бағытталған шаралар кешені түсініледі.

Қаржы жүйесінің жүйелік тәуекелдері деп бүкіл қаржы жүйесінің немесе оның бір бөлігінің қаржылық жай-күйінің нашарлауына әкеп соғатын және (немесе) оның тұрақты жұмыс істеуіне нұқсан келтіретін қаржылық қызметтер көрсетуді бұзудың тәуекелдері түсініледі. Қаржы жүйесінің жүйелік тәуекелдеріне жүйелік маңызы бар қаржы ұйымдарының тәуекелдері де жатады.

Жүйелі маңызды қаржы ұйымдары деп тұтастай алғанда қаржы жүйесінің тұрақтылығы тұрақты жұмыс істеуіне байланысты болатын қаржы ұйымдары түсініледі.

Макропруденциалдық саясатты қалыптастыру мақсатында Қазақстан Ұлттық Банкі:

1) тұрақты негізде қаржы жүйесінің жүйелік тәуекелдеріне мониторинг жүргізеді;

2) Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органмен келісім бойынша қаржы ұйымдарын жүйелі маңызы бар ұйымдардың қатарына жатқызу тәртібін айқындайды;

2-1) жүйелі маңызы бар қаржы ұйымдарының тізімін қалыптастырады;

3) өз бетінше немесе өзге де мемлекеттік органдармен бірлесіп, олардың құзыреті шеңберінде Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылық жөніндегі кеңесінің қарауына қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған шараларды шығарады;

4) жүйелі қаржы дағдарысы туындаған немесе туындау қаупі төнген жағдайда дербес немесе Қазақстан Республикасының Үкіметімен бірлесіп қаржы ұйымдарының банктік және басқа да операциялардың жекелеген түрлерін жүргізуіне шектеулер енгізеді.